

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ

Κείμενα και μελέτες της Κρητικής Ιστορίας

ΕΤΗΣΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ * 2019 * ΤΟΜΟΣ ΛΘ'

Ο Κρητικός Πόλεμος (1645-1669)

Όψεις του πολέμου στον χώρο και τον χρόνο

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ Στέφανος Κακλαμάνης

Cretica Chronica

TEXTS AND STUDIES ON CRETAN HISTORY • PUBLISHED ANNUALLY BY THE SOCIETY
OF CRETAN HISTORICAL STUDIES • VOL. 39, 2019

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Κείμενα και μελέτες της Κρητικής Ιστορίας

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ * 2019 * ΤΟΜΟΣ ΛΘ΄

Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος (1645-1669)

*Ὅψεις τοῦ πολέμου
στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Στέφανος Κακλαμάνης

ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΡΗΤΙΚΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ηράκλειο 2019

Διευθυντής
Αλέξης Καλοκαιρινός

Συντακτική επιτροπή (μέλη του Δ.Σ. της Ε.Κ.Ι.Μ.)

Αργυρή Γαλενιανού, Εύα Γραμματικάκη, Αλέξης Καλοκαιρινός,
Κλαίρη Μιτσοτάκη, Γεωργία Μοσχόβη, Γιώργος Νικολακάκης,
Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη

Επιστημονική επιτροπή

Χαράλαμπος Γάσπαρης, Όλγα Γκράτζιου, Θεοχάρης Δετοράκης, Μανώλης Δρακάκης,
Ελισάβετ Ζαχαριάδου, Ελευθερία Ζέη, Στέφανος Κακλαμάνης, Κάλλια Καλλιτάκη,
Κατερίνα Κόπακα, Γιάννης Μαυρομάτης, Σωκράτης Πετμεζάς, Αλέξης Πολίτης,
Νίκος Σταμπολίδης, Χριστίνα Τσιγωνάκη, Άγγελος Χανιώτης,
Νίκος Χατζηνικολάου, Alfred Vincent

Επιμέλεια θεματικού τόμου: Στέφανος Κακλαμάνης

Εκδοτική φροντίδα
Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη

Τυπογραφική επιμέλεια
Ευδοξία Μπινοπούλου

Σχεδίαση εξωφύλλου
Δημήτρης Καλοκύρης

Εκτύπωση: ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ ΑΒΕΕ

© Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών
Ιστορικό Μουσείο Κρήτης
Οίκος Ανδρέου & Μαρίας Καλοκαιρινού
Σοφοκλή Βενιζέλου 27 / Λυσιμάχου Καλοκαιρινού 7

71202 Ηράκλειο, Κρήτη

Τηλ.: 2810 283219, 2810 288708 / Fax: 2810 283754

e-mail: cretica.chronica@ekim.gr

Οι οδηγίες προς τους συγγραφείς για τη συστηματοποίηση της μορφής των άρθρων
που υποβάλλουν στο περιοδικό παρουσιάζονται στην ιστοσελίδα:

www.historical-museum.gr

Formatting guidelines for contributors to the journal can be found at:

www.historical-museum.gr

ISSN: 0454-5206

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Προλογικό σημείωμα του Δ.Σ. της Ε.Κ.Ι.Μ.</i>	9
<i>Πρόλογος του Στέφανου Κακλαμάνη</i>	11
ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ	
Καλοί χριστιανοί αλλά απρόθυμοι σύμμαχοι: ή αγγλική πολιτική κατά τόν Κρητικό Πόλεμο	15
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ	
Ή Όλλανδία καί ό Κρητικός Πόλεμος	29
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΥΡΟΣ	
Όθωμανική πολιτική σκέψη καί άρχαία έλληνική ιατρική τήν παραμονή καί τήν έπαύριο του Κρητικού Πολέμου	47
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ	
Μέ τούς Όθωμανούς καί τούς ιησούντες ante portas: ό Γεράσιμος Βλάχος στα χρόνια του Κρητικού Πολέμου	69
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΡΑΔΟΥΛΑΚΗΣ	
Άπηχήσεις του Κρητικού Πολέμου στο πρώιμο κήρυγμα του Γεράσιμου Βλάχου. Ό κώδικας BAR ms. gr. 889 της Βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Άκαδημίας	163
ΕΙΡΗΝΗ ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗ	
Θεόδωρου Μοντσελέζε <i>Άνδραγαθία του Λαζάρου Μοτσενίγου</i> (1657) ...	217
ΗΛΙΑΣ ΚΟΛΟΒΟΣ	
Στά μετόπισθεν των πολιορκητών του Χάνδακα: ή «πολεμική ανταπόκριση» του Έβλιā Τσελεμπή	357
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΣΤΟΥΡΑΪΤΗ	
Ή γυναίκα του Χάνδακα: τερατογονία, φύλο καί έντυπες ειδήσεις στον άπόηχο του Κρητικού Πολέμου	381

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ

Σπουδές και πτυχία στα χρόνια του πολέμου και της προσφυγιάς:
οί Κρήτες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας 409

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ

Ἐκκλήση ἑνὸς Κρητικοῦ σπουδαστῆ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνα
γιά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς «Ἑλλάδας» 467

ΣΠΥΡΟΣ ΧΡ. ΚΑΡΥΔΗΣ

Κρήτες κληρικοὶ στὴν Κέρκυρα «μετὰ τὴν ἀνάλωσιν
τῆς θλιβεραῆς Κρήτης» 483

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΜΠΟΥΡΑΗΣ

Ἱστοριογραφικὲς προσλήψεις τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου καὶ γενικὰ
τῶν βενετοτουρκικῶν συγκρούσεων: ἀπὸ τοὺς φιλέλληνες
ἱστοριογράφους τῆς δεκαετίας τοῦ 1820 στὸν Κωνσταντῖνο
Παπαρρηγόπουλο 527

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η ιστορία του Βενετοκρητικού Πολέμου και η μακρόχρονη πολιορκία της πόλης του Χάνδακα κατά τον 17ο αιώνα έχουν συγκεντρώσει το διεθνές ερευνητικό ενδιαφέρον, προσανατολισμένο κυρίως στις στρατιωτικές επιχειρήσεις και στη στρατηγική των εμπόλεμων κρατών, καθώς και στην ευρωπαϊκή διπλωματία. Παράλληλα, μελέτες Ελλήνων ερευνητών εστίασαν περισσότερο στις απηχήσεις του πολέμου στον τομέα της λογοτεχνίας και αποτυπώθηκαν στο επιστημονικό συμπόσιο «Ο Κρητικός Πόλεμος. Από τη Χαρτογραφία στη Λογοτεχνία», το οποίο οργάνωσε η Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών το 2006. Οι ανακοινώσεις του Συμποσίου εκδόθηκαν από την Ε.Κ.Ι.Μ. το 2008 με τίτλο «Ο Κρητικός Πόλεμος. Από την Ιστορία στη Λογοτεχνία».

Σήμερα, ύστερα από 350 χρόνια και με αφορμή το ιστορικό γεγονός του τέλους της βενετικής κατάκτησης, θεωρήσαμε ωφέλιμο να συζητήσουμε ξανά θέματα του Κρητικού Πολέμου, δίδοντας έμφαση σε διαφορετικές όψεις της κοινωνίας της εποχής και με βάση τις μεθόδους και τα πορίσματα της διαρκώς εξελισσόμενης επιστήμης της Ιστορίας. Η ένταξη του τόμου στο επιστημονικό περιοδικό μας, τα *Κρητικά Χρονικά*, ως τόμος ΛΘ' (2019), απηχεί τη θέλησή μας το περιεχόμενο του τόμου να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή διάδοση, αφού το περιοδικό διακινείται σε όλα τα ελληνικά πανεπιστήμια, σε πολλά πανεπιστημιακά ιδρύματα του εξωτερικού, καθώς και σε ερευνητικά ιδρύματα και σε βιβλιοθήκες, τόσο εντός όσο και εκτός της χώρας μας.

Το δύσκολο και βαρύ έργο της αναζήτησης των κατάλληλων συνεργατών, της επιλογής των κειμένων και της επιμέλειας του τόμου ανέλαβε ο ακαταπόνητος συνεργάτης και μέλος της Ε.Κ.Ι.Μ. καθηγητής κ. Στέφανος Κακλαμάνης. Ευχαριστούμε θερμά τους συγγραφείς των κειμένων και τους συντελεστές της έκδοσης, και εκφράζουμε την ευγνωμοσύνη μας στον φίλο Στέφανο Κακλαμάνη, τόσο για την ανιδιοτελή προθυμία του στην ανάληψη του έργου όσο και για το αποτέλεσμα της προσπάθειας.

Το Δ.Σ. της Ε.Κ.Ι.Μ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐνδεκα χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ συλλογικοῦ τόμου *Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος. Ἀπὸ τὴν ἱστορία στὴ λογοτεχνία*, σὲ ἐπιμέλεια τοῦ ὑπογράφοντος, ἀπὸ τὴν Ἑταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν (Ἡράκλειο 2008, 242 σσ.), ἕνας δεῦτερος τόμος ἔρχεται νὰ συνεχίσει καὶ νὰ συμπληρώσει τὴν πολυπρισματικὴ θεματικὴ του μὲ δώδεκα μελέτες ποὺ ἐστιάζουν σὲ πρόσωπα, γεγονότα καὶ θέματα τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου (1645-1669), προσφέροντας νέες ὄψεις του στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο. Ἐξαρχῆς, οἱ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις στὴν Κρήτη, στὸ Αἰγαῖο Πέλαγος καὶ στὶς Δαλματικὲς Ἀκτὲς ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴ στενὴ θεματικὴ τῆς ἐκδοτικῆς αὐτῆς πρωτοβουλίας. Στὴ θέση τους προκρίθηκαν ἄλλες, ὅχι λιγότερο σημαντικές, δράσεις τῶν δύο ἐμπόλεμων πλευρῶν, καθὼς καὶ προσωπικότητες ποὺ εἴτε διακρίθηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀγῶνα στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα εἴτε διαχειρίστηκαν στὰ μετόπισθεν τὶς ἔγνοιες καὶ τὶς ἀγωνίες τῶν προσφύγων. Μὲ προνομιακὸ ὑλικὸ τὰ λογοτεχνικὰ καὶ γραμματειακὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς –ἀλλὰ καὶ ἀρχαιακὲς εἰδήσεις– παρουσιάζονται οἱ δράσεις ἐπὶ πόντων προσώπων καὶ οἱ ἀγωνίες τους μπροστὰ στὶς δυσκολίες ποὺ κλήθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν, ἄλλοτε πολεμώντας μὲ τὸ ξίφος γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὸν τόπο τους καὶ ἄλλοτε καθοδηγώντας μὲ τὸν λόγο καὶ τὴν πένα τὶς χειμαζόμενες ψυχὲς τῶν συμπατριωτῶν τους ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τους. Πρόκειται γιὰ ἀντιπροσωπευτικὲς μορφὲς μιᾶς κατακερματισμένης ἐποχῆς σὰν τὸν ταραγμένο 17ο αἰῶνα, στὴ σκέψη καὶ στὴ δράση τῶν ὁποίων ἀποτυπώνονταν ὅλο τὸ δράμα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης στὴν ἐμπόλεμη ὀρθόδοξη Ἀνατολή. Ὁθωμανοὶ καὶ χριστιανοί, δύο διαφορετικοὶ κόσμοι, συμβίωναν ἐκατέρωθεν τῶν τευχῶν τοῦ Χάνδακα σχεδιάζοντας ὁ ἕνας τὴν ἐξουθένωση καὶ τὸν ἀφανισμό τοῦ ἄλλου. Τὸ διεθνὲς ἐνδιαφέρον ποὺ ἀναπτύχθηκε μετὰ τὴ συνθήκη τῆς Βεσφαλίας (1648) γιὰ τὸν Κρητικὸ Πόλεμο ἐκδηλώθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἀπὸ τὸ ἀγγλικό, τὸ γαλλικὸ καὶ τὸ ὀλλανδικὸ ἐμπόριο, καὶ διατηρήθηκε ζωντανὸ ὥς τὶς ὕστατες ὥρες τῆς ἀντίστασης τοῦ Χάνδακα χάρις στὶς ἀγωνιώδεις προσπάθειες τῆς Βενετίας νὰ συγκινήσει τὸν χριστιανικὸ κόσμον τῆς Δύσης καὶ τοῦ Βορρᾶ προκειμένου νὰ τὸν

έμπλέξει σὲ πόλεμο κατὰ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ κυκλοφοροῦσαν σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες ἔντυπα φυλλάδια (anvisi), μὲ ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ μὲ κάθε λογῆς εἰδήσεις γιὰ παράδοξα καὶ σηματοδοκὰ συμβάντα, τὰ ὁποῖα πληροφοροῦσαν τὸ κοινὸ γιὰ τὴν πορεία τοῦ πολέμου, ἐπηρέαζαν τὸν ψυχισμό του καὶ διαμόρφωναν εὐνοϊκὸ κλίμα γιὰ τὴν ὑποστήριξη μιᾶς πολιτείας ποὺ ἔμενε σταθερὰ προσανατολισμένη στὴν ὑπεράσπιση τῆς χριστιανοσύνης. Μαρτυρίες ὅπως αὐτὲς διαιώνιζαν τὸν φόβο καὶ συντηροῦσαν τὶς ἐσχατολογικὲς ἰδέες τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Ὄθωμανῶν γιὰ τὴν παρακμὴ καὶ τὴν πτώση μοναρχιῶν, τὴ διάλυση κρατικῶν ὀργανισμῶν καὶ τὴν ἐπικείμενη Συντέλεια τοῦ κόσμου. Πρόκειται γιὰ ὅψεις ἐνὸς πολέμου ποὺ σχηματίζονταν μακριὰ ἀπὸ τὰ μέτωπα τοῦ πολέμου καὶ ἐπηρέαζαν βαθιὰ τὶς μελλοντικὲς τύχες τῶν δύο βασικῶν πρωταγωνιστῶν του.

Μία ἀκόμα θεματικὴ ἀφορὰ τὴν πρόσληψη τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἱστοριογραφία τοῦ 19ου αἰώνα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ ἱστοριογραφία, στραμμένη πρὸς τὰ περασμένα, κλήθηκε νὰ προσδιορίσει, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ζητημάτων, καὶ τὴν ἰδεολογικὴ ταυτότητα τοῦ πολέμου αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν ἐντάξει ὀργανικὰ στὸ μεγάλο ἀφήγημα τοῦ ἀντιστασιακοῦ πνεύματος ποὺ διέκρινε τὸν μεταβυζαντινὸ ἑλληνισμό καὶ τὸν ὁδήγησε στὴν Ἐπανάσταση καὶ στὴν Ἀνεξαρτησία.

Οἱ ὅψεις αὐτές, ἂν τὶς μεγεθύνουμε ὥς τὰ ἔσχατα ὅριά τους, περιγράφουν μὲ μοναδικὴ ἐνάργεια τὶς πιὸ ἐνδεικτικὲς, τὶς πιὸ συναρπαστικὲς καὶ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες πτυχὲς τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου. Ὁ ἐμπλουτισμὸς τους μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἱστορικῶν πηγῶν καὶ μὲ τὴ χρήση νέων ἐρμηνευτικῶν μεθόδων εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ ἀναδείξει καὶ πολλὰς ἄλλες πλευρὰς τοῦ πολέμου αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιπτώσεών του στὴν εὐρύτερη ζώνη τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἐτσι προχωροῦμε σταδιακὰ στὴ χαρτογράφηση ἐνὸς τόσο πολυσύνθετου γεγονότος, ἢ τελευταία πράξη τοῦ ὁποῖου μπορεῖ νὰ τελείωσε πρὶν ἀπὸ τριακόσια πενήντα χρόνια, ἀλλὰ οἱ συνέπειές του καθορίζουν ὥς σήμερα τὴ γεωπολιτικὴ σημασία τῆς Κρήτης στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

**Ἑκκκληση ἑνὸς Κρητικοῦ σπουδαστῆ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνα
γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς «Ἑλλάδας»**

Στις ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1650 κυκλοφόρησε στὴ Ρώμη τὸ ἔργο *Oedipus Aegyptiacus* τοῦ Γερμανοῦ ἱησουίτη Athanasius Kircher (1602-1680),¹ μιὰ τετράτομη ἔκδοση ἀφιερωμένη στὸν Φερδινάνδο Γ', αὐτοκράτορα τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα φιλόδοξο ἔργο, καθὼς τόσο μὲ τὸν τίτλο του ὅσο καὶ μὲ τὴν προμετωπίδα του (βλ. εἰκόνα 1), ἡ ὁποία ἀπεικονίζει τὸν Οἰδίποδα νὰ συνομιλεῖ θαρραλέα μὲ τὸ μυθικὸ τέρας τῆς Σφίγγας, ὑπαινισσόταν τὸν ρόλο τὸν ὁποῖο ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου θεωροῦσε ὅτι διαδραμάτιζε τότε στὴ «Δημοκρατία τῶν Γραμμάτων»: Ὁ Kircher πίστευε ὅτι, μὲ τὸ συγκεκριμένο ἔργο του, ἔλυνε ὡς νέος Οἰδίποδας ἓνα ἀπὸ τὰ δυσκολότερα αἰνίγματα ποὺ ἀπασχολοῦσε ἀπὸ αἰῶνες τοὺς λογίους τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ μεσογειακοῦ χώρου, τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα τῶν ἀρχαίων αἰγυπτιακῶν μνημείων.² Κατὰ ἀνάλογο τρόπο, καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ ἑλληνικοῦ μύθου ἡ ὁποία ἀπεικονίζεται στὴν προμετωπίδα τοῦ ἔργου δὲν διαδραματίζεται μὲ φόντο τὴν ἀρχαία πόλη τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ μὲ φόντο μιὰ ἀρχαία αἰγυπτιακὴ πόλη –προφανῶς τὴς Θῆβες τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου– ἡ ὁποία κοσμεῖται μὲ ὀβελίσκους καὶ πυραμίδες.

Ἡ ἴδια παράσταση περιλαμβάνει καὶ δύο ἀγγελικὲς μορφές οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν συμβολικὰ τὴ βασικὴ ἰδέα τῆς ἐρμηνευτικῆς πρότασης τοῦ Kircher γιὰ τὰ ἱερογλυφικὰ. Πιὸ συγκεκριμένα, οἱ μορφές αὐτὲς ἵπτανται πάνω ἀπὸ τὸν Οἰδίποδα κρατώντας ἓνα ἀνοικτὸ βιβλίο, στὶς σελίδες τοῦ ὁποίου, κάτω ἀπὸ τὴ λέξη «authoritate», ἀπαριθμοῦνται ἀρχαῖες καὶ σύγχρονες γλώσσες.³ Πράγματι,

1 A. Kircherus, *Oedipus Aegyptiacus*, Ρώμη 1652-1654.

2 Πβ. D. Stolzenberg, *Egyptian Oedipus. Athanasius Kircher and the Secrets of Antiquity*, Σικάγο – Λονδίνο 2013, σ. 3-6, 147-150.

3 Kircherus, ὁ.π., τ. 1, Hoc est Universalis Hieroglyphicae Veterum Doctrinae temporum iniuria abolitae Instauration..., Ρώμη 1652, προμετωπίδα.

ή προσπάθεια έρμηνείας τών ιερογλυφικῶν ἀπὸ τὸν Kircher εἶχε ὡς ἀφετηρία τῆς τὴν κυρίαρχη τότε πεποιθήσεως ὅτι ὅλες οἱ γλῶσσες προέρχονταν ἀπὸ μιὰ προκατακλυσμιαία κοινὴ γλῶσσα καὶ ὅτι, κατὰ συνέπεια, οἱ γραπτὲς παραδόσεις ὅλων τῶν πολιτισμῶν ἐμπεριείχαν στοιχεῖα τῆς προκατακλυσμιαίας γνώσεως. Τὰ ιερογλυφικὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, πατρίδας τῆς γνώσεως καὶ τῶν μυστηρίων, ὅπως πίστευαν, ἦταν αὐτὰ ποὺ κατεξοχὴν διέσωζαν τὴν «ἀρχαία σοφία» (*prisca sapientia*)· μάλιστα θεωροῦσαν ὅτι γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο εἶχαν ἐπινοηθεῖ τὰ ιερογλυφικὰ καί, ἐπομένως, ὅτι ἀποτελοῦσαν ἓναν κρυπτογραφικὸ κώδικα καὶ ὅχι ἓνα γλωσσικὸ σύστημα ἰδεογραμμάτων καὶ φωνημάτων, ὅπως θὰ ἀποδείκνυε πολὺ ἀργότερα (1822) ὁ Jean-François Champollion.⁴

Σύμφωνα μὲ τὴν κυρίαρχη αὐτὴ πεποίθησι γιὰ τὶς γλῶσσες καί, ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα τότε ἀρχὴ τῆς συμπάθειας, τῆς ἀναλογικῆς σχέσης τῶν πραγμάτων στὸ σύμπαν, στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου τόμου τοῦ *Oedipus Aegyptiacus* παρατίθενται εἴκοσι ἑπτὰ ἐγκώμια (*elogia*), γραμμένα σὲ εἴκοσι ἔξι ἀρχαῖες καὶ σύγχρονες γλῶσσες «ex omnibus Populis & Nationibus», τὰ ὅποια ἐξυμνοῦν τὸν αὐτοκράτορα Φερδινάνδο Γ' καὶ συγκροτοῦν ἓνα ἰδιαίτερο εἰσαγωγικὸ μέρος τοῦ ἔργου ὑπὸ τὸν τίτλο «Triumphus Caesareus Polyglottus».⁵ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, οἱ διάφορες γραπτὲς γλῶσσες τῆς οἰκουμένης δὲν ἀξιοποιοῦνταν στὸ ἔργο τοῦ Kircher μόνο ὡς μάρτυρες τῆς *prisca sapientia*, ἀλλὰ γίνονταν καὶ ἐργαλεῖα τὰ ὅποια δόξαζαν τὸν «Sapientissimum et Invictissimum» μονάρχη τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων.

Σὲ αὐτὸ τὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο ἐγγράφεται καὶ ἡ δημοσίευσή, στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Oedipus Aegyptiacus*, δύο ἑλληνικῶν ἐγκωμίων καὶ ἑνὸς ἐπιγράμματος ἀφιερωμένων στὸν Γερμανὸ αὐτοκράτορα, τὰ ὅποια ἐπιγράφονται ἀντίστοιχα μὲ τοὺς σύντομους τίτλους «Elogium III. Graecia», «Aliud Elogium», «Ἐπίγραμμα εἰς τὸν Σεβαστότατον Φερδινάνδον» καὶ τὰ κείμενά τους παρατίθενται ἐπίσης σὲ λατινικὴ μετάφραση.⁶ Συντάκτης τοῦ πρώτου ἐγκωμίου εἶναι ὁ Φραγκίσκος Γοζαδίνος (1607-1673), ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴ Σίφνο καὶ ἦταν γιὸς τοῦ τελευταίου Φράγκου ἡγεμόνα τοῦ νησιοῦ. Ὁ Γοζαδίνος εἶχε σπουδάσει γραμματικὴ, φιλοσοφία καὶ θεολογία στὸ Ἑλληνικὸ Κολέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴ Ρώμη, ὅπου κατόπιν δίδαξε ἑλληνικὴ ρητορικὴ γιὰ περίπου ἓναν χρόνο. Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1638, ὑπηρέτησε ὡς κανονικὸς (*canonicus*) θεολόγος στὴν καθολικὴ ἀρχιεπι-

4 M. Fumaroli, «Hiéroglyphes et lettres: la "sagesse mystérieuse des Anciens" au XVIIe siècle», *XVIIe Siècle*, 40 (1988), 7-20· Ch. Grell (ἐπιμ.), *L'Égypte imaginaire de la Renaissance à Champollion. Colloque en Sorbonne*, Παρίσι 2001· Stolzenberg, ὁ.π.

5 Kircherus, ὁ.π., «Triumphus Caesareus Polyglottus», 58 σελ. χωρὶς ἀρίθμηση.

6 Βλ. τὶς χωρὶς ἀρίθμηση σ. 11-17 τοῦ «Triumphus Caesareus Polyglottus».

σκοπή του Χάνδακα· ακριβέστερα, όπως ο ίδιος αναφέρει σε επιστολή του, είχε προσληφθεί από τον καθολικό αρχιεπίσκοπο Κρήτης Leonardo Mocenigo (1633-1644) ως «διδάσκαλος θεολογικής ἐπιστήμης τοῦ ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ ἀρχιεπισκόπου) νεωστὶ οἰκοδομηθέντος φροντιστηρίου». Ἄς προστεθεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἴδια περίοδο εἶχε συντάξει στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δύο ἐπιγράμματα καὶ ἓνα «ἱαμβεῖον» πρὸς τιμὴν τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ Η'. Μετὰ τὴν ἔναρξη τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου,⁷ ὁ Γοζαδίνος ἐπέστρεψε στὴ Ρώμη καὶ ἔως το 1654 διατελοῦσε *scriptor graecus* στὴ Βατικανὴ Βιβλιοθήκη. Στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Oedipus Aegyptiacus* (Ρώμη 1652), ὁ τίτλος τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Γοζαδίνου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ συντάκτης του ἦταν τότε ἐπίσκοπος Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας: «Κατὰ τὴν ἐκτεθείσαν Ἑλληνιστὶ πρεσβείαν, διὰ Φραγκίσκου τοῦ Γοζαδίνου ἐπισκόπου Ζακύνθου, καὶ Κεφαλληνίας». Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος ὑπογράφει τὸ ἐγκώμιο ὡς «ποιμὴν ὁ Ζακύνθου». Ὁ Γοζαδίνος ὑπῆρξε πράγματι καθολικὸς ἐπίσκοπος τῶν δύο αὐτῶν βενετικῶν κτήσεων, ὅμως ἡ χειροτονία του θὰ γινόταν δύο χρόνια ἀργότερα, στίς 22 Μαρτίου 1654. Ὡστόσο, γνωρίζουμε ὅτι οἱ Ἀρχεὲς τῆς Propaganda Fide εἶχαν ἀποφασίσει νὰ δοθεῖ ὁ ἐπισκοπικὸς αὐτὸς θρόνος στὸν Γοζαδῖνο ἤδη ἀπὸ τὸ 1644, ἀλλὰ ὅτι τότε δὲν ἦταν βέβαιες γιὰ τὸ ἂν αὐτὸ θὰ γινόταν ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὶς βενετικὲς Ἀρχεὲς, γιὰτὶ ὁ Γοζαδίνος δὲν ἦταν ὑπήκοος τῆς Βενετίας.⁸ ἴσως λοιπὸν τὸ ζήτημα τῆς ὑπηκοότητος τοῦ Γοζαδίνου νὰ εἶχε λυθεῖ τὸ 1652, καὶ οἱ ἐκκλησιαστικὲς Ἀρχεὲς

7 Ὁ Φραγκίσκος Γοζαδίνος (Francesco Gozadini) βρισκόταν στὸν Χάνδακα ὡς κανονικὸς θεολόγος (canonico teologo) τουλάχιστον ἔως τὶς 30 Ἀπριλίου 1645, ὅπως μαρτυροῦν δύο ἐπιστολές του· βλ. Μ. Petta, «La chiesa latina di Creta negli ultimi anni del dominio veneto. Documenti dell'Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide», *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata*, νέα σειρά, 22 (1968), 14. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν (Gian) Francesco Gozadini, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ὅτι γεννήθηκε στὴ Νάξο καὶ ἐκλέχθηκε καθολικὸς ἐπίσκοπος Ρεθύμνου στίς 12 Αὐγούστου 1641· βλ. P. Gauchat, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, τ. 4, *A pontificatu Clementis PP. VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri PP. VII (1667)*, Μύνστερ 1935, σ. 145, 295· πβ. Petta, ὁ.π., σ. 5, 13, 32-36· G. Fedalto, *La chiesa latina in Oriente*, τ. 2, *Hierarchia Latina Orientis* [Studi Religiosi, ἀρ. 3], Βερόνα 1976, σ. 65, 73. Ὁ δεῦτερος διαδραμάτισε πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν παράδοση τοῦ Ρεθύμνου στοὺς Ὀθωμανούς· βλ. Μαρία Γ. Πατραμάνη, «Ἀνέκδοτη δικογραφία τοῦ ἔτους 1646 γιὰ τὴν παράδοση τοῦ φρουρίου τοῦ Ρεθύμνου. Πρόδρομη ἀνακοίνωση», στὰ *Πεπραγμένα τοῦ Ζ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. Β 2, *Τμήμα Βυζαντινῶν καὶ Μέσων Χρόνων*, Ρεθύμνο 1995 – *Νέα Χριστιανικὴ Κρήτη*, 6-7 (1995), τεῦχος 11-14, σ. 636, 637, 640. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν Καθηγητὴ Στέφανο Κακλαμάνη γιὰ τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ προσωπογραφία τῆς βενετικῆς Κρήτης βιβλιογραφικὲς πληροφορίες.

8 Ζ. Ν. Τσιρπανλῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητές του (1576-1700)*. Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς μορφωτικῆς πολιτικῆς τοῦ Βατικανοῦ, Θεσσαλονίκη 1980 [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, ἀρ. 32], σ. 452-455· πβ. Παναγιώτα Τζιβάρη, «Σχολεῖα καὶ δάσκαλοι στὴ Ζάκυνθο στὰ χρόνια τοῦ λατίνου ἐπισκόπου Francesco Gozadino (1654-1673)», *Παρνασσός*, 40 (1998), 252-283. Βλ. ἐπίσης Σ. Μ. Συμεωνίδης, «Φραγκίσκος Γοζαδίνος, ὁ Σίφνιος λατίνος ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας-Ζα-

τῆς Ρώμης νὰ θεωροῦσαν βέβαιη τὴ χειροτονία τοῦ ἐπισκόπου. Πάντως, καὶ μόνο λόγω τῆς ιδιότητάς του ὡς *scriptor graecus* τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης, ὁ Φραγκίσκος Γοζαδίνος θὰ πρέπει νὰ ἦταν γνωστὸ πρόσωπο στοὺς λόγιους κύκλους τῆς Ρώμης καὶ πιθανῶς νὰ εἶχε καὶ φιλικὲς σχέσεις μὲ τὸν διακεκριμένο τότε λόγιο Athanasius Kircher.

Ἀντίθετα, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ τὸ ἴδιο γιὰ τὸν συντάκτη τοῦ δευτέρου ἑλληνικοῦ ἐγκωμίου καὶ τοῦ ἐπιγράμματος, καθὼς αὐτὸς δὲν ἦταν, τὸ 1652, παρὰ ἓνας δεκαεπτάχρονος σπουδαστῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολεγίου τῆς Ρώμης, ὁ ὁποῖος μάλιστα δὲν εἶχε ἀκόμη ὑπογράψει τὴν καθιερωμένη ὁμολογία πίστεως πρὸς τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ πρόσωπο αὐτό, τὸ ὁποῖο ὑπογράφει στὸ *Oedipus Aegyptiacus* ἀπλῶς ὡς Γεώργιος Μουσάλος ὁ Κρῆς (δηλαδὴ μὲ μόνο προσδιοριστικὸ στοιχεῖο τὴν καταγωγή του καὶ χωρὶς καμία ιδιότητα), δὲν εἶναι ὥστόσο ἄγνωστο στὴν ἱστοριογραφία: μετὰ τὶς σπουδὲς του στὸ Ἑλληνικὸ Κολέγιο, τὸ 1655 ὁ Γεώργιος Μουσάλος (1635-μετὰ τὸ 1678) ἐγκατέλειψε τὴ Ρώμη καὶ μετέβη στὴν Πάδοβα, ὅπου φοίτησε στὸ *Universitas Artistarum*: ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στὴ Βενετία, ὅπου ἄσκησε μὲ ἐπιτυχία τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ (*medico fisico*), προσφέροντας τὶς ὑπηρεσίες του δωρεὰν στοὺς φτωχοὺς καὶ στοὺς κληρικοὺς. Παράλληλα, ἔχοντας στὸ μεταξύ ἀσπαστεῖ τὸ καθολικὸ δόγμα, διατέλεσε καὶ *revisor pro lingua graeca* τοῦ Santo Uffizio, ἐπιθεωρητῆς καὶ λογοκριτῆς τῶν ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν βιβλίων ποὺ τυπώνονταν στὴ Βενετία.⁹ Ἡ μετέπειτα σταδιοδρομία τοῦ Μουσάλου μαρτυρεῖ λοιπὸν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ χαρισματικὴ προσωπικότητα, τὶς πνευματικὲς ἱκανότητες τῆς ὁποίας φαίνεται πὼς εἶχαν διακρίνει ἀπὸ νωρὶς οἱ δάσκαλοί του καὶ ἄλλοι λόγιοι ποὺ ἀπάρτιζαν τὸν κύκλο τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολεγίου. Ἰδιαίτερα ὁ Φραγκίσκος Γοζαδίνος εἶναι πιθανὸ νὰ γνώριζε τὴν οἰκογένεια τοῦ Μουσάλου ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς ὑπηρεσίας του στὸν Χάνδακα καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχε μεσολαβήσει γιὰ νὰ σταλεῖ ὁ Γεώργιος στὴ Ρώμη γιὰ σπουδές. Πάντως, θὰ πρέπει νὰ θεωροῦμε βέβαιο ὅτι ὁ Γοζαδίνος ἦταν ἐκεῖνος ποὺ πρότεινε στὸν Κρητικὸ σπουδαστὴ νὰ γράψει ἓνα ἐγκώμιο καὶ ἓνα ἐπίγραμμα πρὸς τιμὴν τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα, τὰ ὁποῖα θὰ συνόδευσαν τὸ δικό του ἐγκώμιο στὸ *Oedipus Aegyptiacus*.

Ἡ εὐφυΐα τοῦ νεαροῦ Μουσάλου ἀντικατοπτρίζεται καὶ στὸ ἐγκώμιό του, στὸ ὁποῖο, μέσα ἀπὸ μιὰ σειρὰ δεκαπέντε παραλληλισμῶν, «Φερδινάνδος Καῖσαρ

κύνθου [1654-1673]», *Σιφνιακά*, 19 (2011), 132-135, ὅπου ὅμως ἀναπαράγονται γνωστές, ἀπὸ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία, βιογραφικὲς πληροφορίες.

9 Τσιρπανλῆς, ὁ.π., σ. 575-576· πβ. Γ. Βελουδῆς, *Τὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων στὴ Βενετία (1670-1854). Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1987, σ. 80-81, 88.

ὁ Τρίτος ἀναβίων Ἀπόλλων κηρύττεται». Στὸ ἐγκώμιο αὐτό, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑβδομήντα τρεῖς στίχους, ὁ Μουσάλος ἀπευθύνεται ἀπὸ τὴν ἀρχή, μὲ τὴν προστακτικὴ «ἄγε», πρὸς τὴν «Ἑλληνικὴ λύρα» καὶ τὴν προτρέπει νὰ ὀδηγήσει τὸν «νέο Ἀπόλλωνα» Φερδινάνδο Γ', κρούοντας «καὶ πάλοι» μελωδικὰ τὶς χορδές της. Στὴν τελευταία στροφή ἡ ἴδια προστακτικὴ ἐπαναλαμβάνεται, ἀλλὰ ἀπευθύνεται πλέον πρὸς τὴν «Ἑλληνικὴ Μοῦσα», δημιουργώντας παρήχηση μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ δημιουργοῦ πὺν ἀκολουθεῖ: «Γεώργιος Μουσάλος ὁ Κρῆς ἐποίει». Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ Ἀπόλλων παρουσιάζεται στὸ ἐγκώμιο τοῦ Μουσάλου ὄχι μόνο μὲ τὶς κλασικὲς ιδιότητές του, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλες τὶς ὁποῖες ἡ οὐμανιστικὴ παράδοση καὶ ἡ ἀναγεννησιακὴ τέχνη εἶχαν ἀναδείξει ἢ τοῦ εἶχαν προσδώσει χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ιδιότητα τοῦ θεοῦ ὡς ρυθμιστὴ τῆς παγκόσμιας ἁρμονίας.¹⁰ «Ἀπόλλων παλάμαις τὰς τοῦ οὐρανοῦ σφαίρας συνάπτει».

Ἀνάμεσα στὶς ἀναλογίες τοῦ ἀρχαίου θεοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Γερμανῶν τὶς ὁποῖες ὁ Μουσάλος διακρίνει, μία παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, καθὼς μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐπιγράμματος πὺν δημοσιεύεται ἀμέσως μετὰ τὸ ἐγκώμιο: «Ἀπόλλων σοφίας ἀρχηγός, Φερδινάνδος στρατιᾶς».¹¹ Τὸ ἐξάστιχο ἐπίγραμμα τοῦ Μουσάλου (βλ. εἰκόνα 3) διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ ἐγκώμιό του: δημοσιεύεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπόμενης σελίδας καὶ φέρει τὸν ἰδιαίτερο τίτλο «Ἐπίγραμμα εἰς τὸν Σεβαστότατον Φερδινάνδον τὸν Καίσαρα ὄντινα ἡ ἑλλὰς (sic) αἰρεῖται σφέτερον Βασιλέα καὶ Αὐτοκράτορα. Γεωργίου Μουσάλου τοῦ Κρητὸς» (στὴ λατινικὴ μετάφραση: «Epigramma Graecum in Augustissimum Ferdinandum III Caesarem, quem Graecia suum elegit Regem, & Imperatorem»). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ ἐπίγραμμα φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ τὴν κατακλείδα τῆς ἑλληνικῆς «πρεσβείας» στὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ Kircher, ὅπου, σύμφωνα μὲ τὸν Γοζαδίνο, «καθέκαστον ἰδίωμα τῆς οἰκουμένης ὡς σὲ πρέσβεις, ἀγγέλους, καὶ κήρυκας ἀποστέλλει τὸ σὸν (τοῦ Φερδινάνδου) ὑπὲρ τὰ ἄστρα ἐπαίρωντας ὄνομα». Τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐπιγράμματος δὲν ἀφήνει καμία ἀμφιβολία ὡς πρὸς τοῦτο, ἀφοῦ συνδέει τοὺς ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα παραλληλισμοὺς τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Μουσάλου μὲ μιὰ ρητὴ πολιτικὴ

10 J. Seznec, *La survivance des dieux antiques. Essai sur le rôle de la tradition mythologique dans l'humanisme et dans l'art de la Renaissance*, Παρίσι 2011, σ. 163-166. Τὴν ἴδια ιδιότητα ἀπέδιδαν στὸν Ἀπόλλωνα καὶ οἱ Πυθαγόρειοι· βλ. Μ. Χριστόπουλος, *Οἱ θεότητες τῆς μουσικῆς στὴν ὁμηρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ ποίηση. Ἡ νοσταλγία τοῦ ἀνέφικτου*, Ἀθήνα 1985, σ. 22-24. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴ συνάδελφο Καλλιόπη Κρητικὰκου (ΠΕ/ΕΙΕ) πὺν μοῦ ἔκανε γνωστὴ τὴ μελέτῃ τοῦ Μ. Χριστόπουλου.

11 Βλ. τὶς χωρὶς ἀρίθμηση σ. 13-16 τοῦ «Triumphus Caesareus Polyglottus» (Kircherus, ὁ.π.).

πρόταση την οποία αὐτὸς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φερδινάνδο ἐξ ὀνόματος τῆς «σοφῆς Ἑλλάδος»:

Σοὺς λύρα δοξολόγους ἑλλήνων μέλπεν ἐπαίνους,
 Οὓς αἶψουσα σοφὴ Ἑλλάς ἀγὼν σὲ θέλει.
 Ἄλλὰ γε αἰνολύκου τούρκοιο τυραννίδα θραῦσον,
 Σκηπτούχου δ' ὀπάσει σοὶ τὸ κλέος μεγάλο
 Οὕτως εἰ τελέσεις, σοῦ ἔργον ἐπάζιον ἔσται,
 Ἀπόλλων δ' ἔσειαι ἐν χθονὶ Αὐτονόμος.

Tu as lyra Graeca tuam gloriam recensentes cecinit laudes.
 Quas audiens docta Graecia te poscit suum Imperatorem.
 Sed age gravis Lupi Turcae tyrannidem frange,
 Et dabit tibi Regis magni honorem.
 Si ita facies, te facinus dignum erit,
 Et eris Apollo in terris liber.

Ἰδιαίτερα ὁ στίχος «Ἄλλὰ γε αἰνολύκου τούρκοιο τυραννίδα θραῦσον» μᾶς μεταφέρει *in medias res* στὴν ἱστορική πραγματικότητα τοῦ 17ου αἰώνα καί, παράλληλα, ἀποσαφηνίζει τὴν πρόσληψη τοῦ ὅρου «Ἑλλάς» ἀπὸ τὸν Γεώργιο Μουσάλο: Μὲ τὸν ὅρο αὐτὸν δὲν νοεῖται μόνο ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅπου ζοῦσε ὁ «Ἀπόλλων ἐν γῇ ἐλεύθερος», ἀλλὰ καὶ μιὰ ὑπὸ ὀθωμανικὴ κυριαρχία Ἑλλάδα, ὅπου καλεῖται ὁ Φερδινάνδος Γ' νὰ γίνῃ ὁ νέος «Ἀπόλλων ἐν χθονὶ Αὐτονόμος», σπάζοντας τὶς ἀλυσίδες τοῦ τυραννικοῦ καθεστώτος τῶν Ὀθωμανῶν (αἰνολύκου τούρκοιο τυραννίδα). Ὁ γεωγραφικὸς χῶρος ὅπου ἄκμασε ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς θεωρεῖται λοιπὸν ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση, ἦταν ἐλεύθερος καὶ εἶχε τὴ δική του πολιτικὴ ὀργάνωση (Αὐτονόμος, ἐλεύθερος, liber).¹² Κατὰ συνέπεια, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐκλαμβάνεται ὡς ἑλληνικὴ κρατικὴ ὀντότητα. Περιττό, ἴσως, νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ὡς μέρος αὐτῆς τῆς ὀντότητας νοεῖται καὶ ἡ Κρήτη, ἀφοῦ ὁ Μουσάλος ὑπογράφει ὡς Κρῆς καὶ δηλώνει ὅτι ἐκφράζει τὴ «σοφὴ Ἑλλάδα».

12 Στὸ ἴδιο, σ. 15, 17. Γιά τὴ χρῆση τοῦ ὅρου «Ἑλλάς» ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατὰ τὰ πρῶιμα νεότερα χρόνια, βλ. ἰδιαίτερα, Ἑλένη Ἀγγελολομάτη-Τσουγκαράκη, «Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ ἐχάσαμε το βασιλεῖο, ἐχάσαμεν ὅλα. Πῶς αὐτοπροσδιορίζονταν οἱ ὑπὸ ξένη κυριαρχία Ἕλληνες: ἡ μαρτυρία τῶν κειμένων» καὶ Ἰωάννης Κ. Χασιώτης, «Ἀναζητώντας ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς μαρτυρίες γιὰ τὸν ἐθνικὸ προσδιορισμὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν πρῶιμη Τουρκοκρατία», στὸ Ὁλγα Κατσιαρδῆ-Hering – Ἀναστασία Παπαδία-Λάλα – Κατερίνα Νικολάου – Β. Καραμανωλάκης, Ἑλλην, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοὶ προσδιορισμοὶ καὶ ταυτότητες, Ἀθήνα 2018 [Ἱστορήματα, ἀρ. 7], σ. 247-265, 299-316.

Ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία διατυπώνεται ἡ ἔκκληση αὐτὴ ἦταν ἐξαιρετικὰ κρίσιμη: ὁ Χάνδακας, ἡ πόλη στὴν ὁποία ὁ Μουσάλος εἶχε γεννηθεῖ καὶ ὁ Γοζαδίνος εἶχε ἀρχίσει τὴν ἐκκλησιαστικὴ σταδιοδρομία του, βρισκόταν ὑπὸ πολιορκία ἀπὸ τὸ 1648, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ «Βασιλείου» τῆς Κρήτης εἶχε ἤδη κατακτηθεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς· ὅλο τὸ Αἰγαῖο εἶχε μετατραπεῖ πλέον σὲ θέατρο ἐνὸς πολύχρονου πολέμου μεταξὺ χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων. Ὁ Μουσάλος θὰ διέβλεπε τὸν κίνδυνο νὰ μὴ ξαναδεῖ ποτὲ τὴν πατρίδα του, στὴν ὁποία σχεδίαζε νὰ ἐπιστρέψει μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ μιὰ νοταριακὴ πράξη συνταγμένη λίγο μετὰ τὴν ἀφιξὴ του στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο (1648): «*e di famiglia honorata, e per quanto si potrà è nobile e facoltoso de beni stabili, onde hà patrimonio sufficiente da mantenersi nel suo paese quando, finiti li studij, si ritornerà*».¹³

Ἡ ἔκκληση τοῦ νεοῦ Μουσάλου πρὸς τὸν Γερμανὸ αὐτοκράτορα δὲν ἦταν βέβαια προσωπικὴ ὑπόθεση, ἀφοῦ ἀπευθυνόταν στὸν Φερδινάνδο Γ' ἐξ ὀνόματος τῆς ἐλληνικῆς λογιосύνης (*σοφῆς Ἑλλάδος*) καὶ τὸν ἔχριζε βασιλέα καὶ αὐτοκράτορά της. Ὁ Μουσάλος θὰ εἶχε παρακινήθεῖ νὰ συνθέσει ἕνα τέτοιο ἐπίγραμμα, καθὼς μιὰ ἔκκληση ἀπευθυνόμενη ἀπὸ ἕναν Κρητικὸ, σὲ μιὰ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία κρινόταν τὸ μέλλον τῆς μεγαλονήσου, θα μπορούσε νὰ προκαλέσει μεγαλύτερη συγκίνηση τόσο στὸν ἀποδέκτη της ὅσο καὶ στὰ ἐπιφανῆ μέλη τῆς «Δημοκρατίας τῶν Γραμμάτων», τὰ ὁποία ἐπηρεάζαν ἀσφαλῶς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς. Εἶναι γνωστὸ ἐξάλλου ὅτι, καθ' ὑπόδειξη τοῦ διευθυντῆ καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν δασκάλων τους, οἱ σπουδαστὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολεγίου συνέτασσαν ὡς γυμνάσματα λόγους στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ ἢ στὰ λατινικά, τοὺς ὁποίους ὑποτίθεται ὅτι ἀπηύθυναν στὸν πάπα, σὲ καθολικοὺς ἡγεμόνες ἢ σὲ ἄλλους ἀξιωματοῦχους, ζητώντας τους νὰ ὀργανώσουν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν.¹⁴ Ἄλλωστε, γνωστοὶ Ἑλληνες λόγιοι τῆς ἐποχῆς, πρῶνι σπουδαστὲς τοῦ Κολεγίου, εἶχαν ἀπευθύνει, μὲ ἀνάλογο τρόπο, ἐκκλήσεις γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς καθολικῆς Εὐρώπης: τὸ 1629 ὁ Λέων Ἀλλάτιος (1586-1669) πρὸς τὸν πάπα Οὐρβανὸ Η', τὸ 1638 ὁ Σίμων Πόρτιος (1606-post 1683) πρὸς τὸν καρδινάλιο Richelieu, τὸ 1642 πάλι ὁ Ἀλλάτιος πρὸς τὸν νεογέννητο διάδοχο τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, τὸ 1653 ὁ Ἰωάννης Κωτσούνιος (1572-1657) πρὸς τὸν νέο βασιλιὰ τῆς Γαλλίας Λουδοβίκο ΙΔ'.¹⁵ Ὡστόσο,

13 É. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τ. 3, Παρίσι 1895, σ. 351-352.

14 Τσιρπανλής, ὁ.π., σ. 72-73.

15 Μ. Ι. Μανούσακας, «Ἐκκλήσεις τῶν Ἑλλήνων λογίων πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 59 (1984), 218-223· πβ.

τὸ διατυπωμένο ἀπὸ τὸν Μουσάλο αἶτημα ἀποτελεῖ χρονικὰ τὴν τελευταία ἀπὸ τὶς μέχρι σήμερα γνωστὲς ἐκκλήσεις τὶς ὁποῖες Ἕλληνες ἀπηύθυναν, ἤδη ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα, πρὸς τὸν Γερμανὸ αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους. Οἱ ἐλπίδες τους, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα, εἶχαν ἀρχίσει νὰ στρέφονται διαδοχικὰ πρὸς ἄλλους χριστιανοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, πρὸς ἐκείνους τῆς Γαλλίας, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Ρωσίας.¹⁶

Πάντως, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Φραγκίσκος Γοζαδίνος καὶ πιθανῶς καὶ ἄλλοι ἐκπρόσωποι τῆς «σοφῆς Ἑλλάδος» παρακίνησαν ἕναν δεκαεπτάχρονο Κρητικὸ νὰ συνθέσει ἕνα ἐπίγραμμα-ἐκκλήση ἀπελευθέρωσης τῆς πατρίδας τους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Κρητικὸς Πόλεμος εἶχε ἀναπτέρωσε τὶς ἐλπίδες γιὰ τὴν ὀργάνωση μιᾶς «σταυροφορικοῦ τύπου» ἐκστρατείας τῶν χριστιανικῶν κρατῶν ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ προοπτικὴ αὕτη ἐξέφραζε ἀσφαλῶς καὶ τὶς προσδοκίες τῆς Ρώμης, δυνάμεις τῆς ὁποίας μάχονταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου στὸ πλευρὸ τῆς Βενετίας· ἀντίθετα, τὴν ἴδια περίοδο οἱ Ἀψβούργοι δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴν κήρυξη ἑνὸς πολέμου ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν.¹⁷ Ἐπιπλέον, ἡ ἔκφραση τῆς ἐκκλήσεως τοῦ Μουσάλου, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς δημοσίευσής ἐγκωμίων πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορα Φερδινάνδου Γ', σὲ μιὰ ἔκδοση οἰκουμενικῆς σημασίας, ὅπως ἐθεωρεῖτο τότε τὸ *Oedipus Aegyptiacus*, ὑποδηλώνει ἕναν στρατηγικὸ σχεδιασμό, ὁ ὁποῖος ἀξιοποιοῦσε διαφορὲς εὐκαιρίες ποὺ παρουσιάζονταν, γιὰ νὰ θέσει τὸ ζήτημα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ὑπὸ ὀθωμανικὴ κυριαρχία περιοχῶν ὅπου κατοικοῦσαν ἑλληνοφώνοι χριστιανοί. Θὰ ἦταν ἀφελὲς ἐντέλει νὰ θεωρήσει κανεὶς ὅτι οἱ ἐπανειλημμένες αὐτὲς ἐκκλήσεις ἀποτελοῦσαν μεμονωμένες καὶ ἀσυντόνιστες προσπάθειες, ἀφοῦ γνωρίζουμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι τὶς ἐξέφραζαν ἀνήκαν στοὺς ἴδιους κύκλους ἢ, ἔστω, ὅτι οἱ πορεῖες τους εἶχαν κάποια στιγμὴ διασταυρωθεῖ. Ἄλλωστε, τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει τότε ἡ «σοφὴ Ἑλλάς» τὴν ὁποία ἕνας νεαρὸς σπουδαστὴς δήλωνε ὅτι ἐκπροσωποῦσε;

Γ. Κόκκωνας, *Ἔγρεο, φίλα μάτερ. Προσωποποιήσεις τῆς Ἑλλάδας στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 2018, σ. 54-56, 59-75.

¹⁶ Μανούσακας, *ὁ.π.*, σ. 215.

¹⁷ K. M. Setton, *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century* [Memoirs of the American Philosophical Society, ἀρ. 192], Φιλαδέλφεια 1991, σ. 131-133, 142, σημ. 11, 144-145, 157, 168.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Elogium III.

Graecia.

Φερδινάνδω τῷ Τρίτῳ,
τῷ Ἀηττήτῳ Καίσαρι, Αὐτοκράτορι Θεοπροβλήτῳ, καὶ Βασιλεῖ Τρισεγγίστῳ,
Εὐσεβεστάτῳ, Πατρὶ Πατρίδος Χρηστῷ, Εὐτυχεῖ, καὶ Εὐεργέτῃ
δόξᾳ, ζωῇ, καὶ ὑγίειᾳ ἀένναος.
Κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν Ἑλληνιστὶ πρεσβείαν, διὰ
Φραγκίσκου τοῦ Γοζαδίνου Ἐπισκόπου Ζακύνθου, καὶ Κεφαλληνίας.

Παροξυνθεὶς Ὁκταουϊανὸς ὁ Αὐγουστος τῷ τοῦ κτήσασθαι ἔρωτι, τὴν ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀνασταθεῖσιν ὀβελίσκοις ἐγκεκολαμμένην ἀρχαίαν σοφίαν, τὴν Αἴγυπτον πᾶσαν, πλείστων ὑπουργούντων, καὶ συμπραττόντων σοφῶν κατεσκόπησέ τε, καὶ ἐξηρῦνεν. Ὅπως εἴ τινα ἐξεύροι τῆς ἱερογλυφικῆς μαθήσεως ἔμπειρον Ἑρμηνέα, τοῦτον εἰς Ῥώμην μεταπέμψηται, πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς τῶν ἀπορρήτων ἑρμηνεύσεως. Ἀλλ' αὐτῷ μὲν τὰ τῆς εὐχῆς οὐκ ἀπέβη, οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς μυστικῆς τῶν παλαιῶν ἀπάντων παιδείας, οἶονεὶ τοῖς τῆς λήθης ρεύμασι κατακλεισθείσης, καὶ καταβαπτισθείσης. Φερδινάνδος δ' ὁ Τρίτος, Καῖσαρ Αὐγουστος, τοσοῦτον Ὁκταουϊανοῦ εὐτυχέστερος, ὅσον τούτου αἰσιωτέροις οἰωνοῖς ἐπέτυχεν, οὐ τινος οὐδεμιᾶ σπουδῇ, καὶ δαπάνῃ ἐπιτυχῆς γεγονέναι κατίσχυσεν, ὁ ἕτερος, ὀπηνίκα δὴ, οὐκ οἶδ' ὅπως προσέπεσεν αὐτῷ Ἀθανάσιος τὸν πικλὴν ὁ Κίρχερος, καινὸς αἰνίγματος σαφηνιστής, καὶ Οἰδίπους παλίμψυχος, ὃς Βασιλικῶ νυχθεὶς ἐντάλματι, μετὰ λαμπρᾶς τῆς διανοίας εἰς τὰς τῆς σοφίας παροικίας, ἀφιππάσατό τε, καὶ ἀφίπτατο, τοὺς μέχρι τούτου ἀπροσπελάστους, καὶ ἀθίκτους θησαυροὺς ἀνεκάλυψε, καὶ ἀνέσκαψεν. Οὗτός γε πρῶτος τοῖς Φερδινανδικαῖς θελήμασι πεποιθώς, καὶ θεθαρήκως τοῖς προστάγμασι, τὰ ἐνδόμυχα τῶν Μεμφιτικῶν ἀδύτων κρησφύγετα κατὰ βάθος εἰσδύς, τὰς μυστικὰς τῶν ὀργίων σφραγίδας ἠνέφωξε, τὰ τῶν ἀρχαίων ἱερέων μυστηριώδη γραμματεία, καὶ ἐγχειρίδια, τῆς αὐτοκρατορικῆς συμμαιομένης, καὶ συνεμψυχούσης μεγαλοδωρίας ἀνέπτυξε. Διὸ σε Καίσαρα πανευδαίμονα διακηρύττομεν, ὅς γε δὴ τοῖς τῶν μεγάλων ἀναφλεγόμενος κατορθώμασι, καὶ τοῖς τῶν ὑπερμεγεθῶν ἐκκαίόμενος ἐπιτηδεύμασι τοιούτῳ συνήντησας, ὅστις βούλοιο ἄν, καὶ δύναιτο πρακτικῶς συναγαγεῖν, καὶ ἔργῳ ἐκτελέσαι τῆς ὑπερφυοῦς σου φρενὸς τὰ κήματα. Τὸ παλαιὸν ὁ Αὐγουστος τὴν

σφαίραν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως περιωρίσατο τῇ ἀναστάσει τῶν ὑπερόγκων ὀβελίσκων. Ἀλλὰ σὺ καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο δυνατώτερος ὅτι οὐ μόνον τοὺς πλεθριαίους λίθους ἀνορθοῖς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἔλαχες, ὥστε τῇ σῇ χορηγία, καὶ ἐπικουρία τοὺς ἄνεως, καὶ ἀφώνους πέτρους τῶν ὀβελίσκων ἤδη λαλεῖν, καὶ χεῖλεσιν ἀνεπτυγμένοις τὴν ἀπόθετον, καὶ κρυπτὴν ἐκ δισχιλίων ἐτῶν τὴν Αἰγυπτίων σοφίαν ἐξερεύγεσθαί τε, καὶ ἀποστοματίζειν. Ἴδου τοιγαροῦν ἐνδίκως ἐπὶ ταῖς τῶν ἐγκωμίων διφρευθεῖς εὐφημίαις, καὶ τοῖς τῆς φήμης ἐποχησάμενος πτέρυξι συγκροτοῦντος, συναλαλάζοντος, καὶ συμπαιανίζοντος τοῦ σύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους πομπεύῃ (sic), θιασεύεις, καὶ θριαμβεύεις, καὶ καθέκαστον ιδίωμα τῆς οἰκουμένης ὡς σὲ πρέσβεις, ἀγγέλους, καὶ κήρυκας ἀποστέλλει, τὸ σὸν ὑπὲρ τὰ ἄστρο ἐπαίροντας ὄνομα, καὶ ἀγαθῇ τύχῃ προθεσπίζοντας, καὶ αὐτοβοεῖ ἐπευχομένους.

Ζήσειε Καῖσαρ Φερδινάνδος ὁ Τρίτος.

Ζήσειεν Ἑρμῆς Τρισμέγιστος καὶ νέος.

Ζήσειε τριπλῶ τῷ κράτει παλιμβίως.

Ἡ δ' εὐσεβεία, ἀρχῇ τε, καὶ ἰσχύϊ

Τρισόλβιος, Τρισευτυχής, καὶ Τρισμάκαρ.

Μεθ' ὧν τελευτῶν τὴν χρυσὴν κορωνίδα

Ἔθηκα ποιμὴν ὁ Ζακύνθου εὐλόγως,

Τ' Ἀμὴν ἐπειπὼν μεσσάτης (sic) ἐκ καρδίας.

Aliud Elogium.

Θδ'(sic).

Ἑλληνικὸν Ἐγκώμιον
Ἐν ᾧ περ
Φερδινάνδος Καῖσαρ ὁ Τρίτος
Ἀναβίων Ἀπόλλων κηρύττεται.

Ἄγε, διήχει,
Ἑλληνικὴ λύρα καὶ πάλαι, καὶ νῦν ἐν (sic)
λιγυρωτάτῃ.
Κροῦε τὰς χορδὰς σου κομψότητος μελωδία
ἠδίστας.
Τὸ τῆς σῆς φύσεως ἰστίον οὐκ Αἴωλω, ἀλλ' Ἀθηνᾶ
καθιερωμένον πέτασον.
Ἐπαίνων δεσμούς, ὡς σημεῖον σεβάσεως ὑποτέλεσον
τῷ ἀναβιοῦντι Ἀπόλλωνι
Φερδινάνδῳ τῷ Τρίτῳ τῶν Kaisάρων Kaisάρι,
ὅτι τῶν Kaisάρων δόξα,
ὃν εἰ σεμνύνουσα ἄδεις, τὴν αὐτὴν
ἀρετὴν, ἥλιον ἡλίου
καὶ σεμνύνεις, καὶ ἄδεις.
Ἀπόλλων,
τῶν μουσῶν ὑπερφίλῳ χορῷ περιβάλλεται,
Φερδινάνδος Καῖσαρ φιλοτίμῳ πασῶν τῶν ἀρετῶν
οἱ χοροὶ διαμιλλῶντες πρὸς ἀλλήλους
ἢ λάμπουσιν, ἢ πάντας εἰς θαῦμα κινουῦσιν.
Ἀπόλλων ἐν γῇ ἐλεύθερος ἔνεκα συνέσεως,
Φερδινάνδος ἐν ἀρχῇ ἔνεκα προνοίας.
Ἀπόλλων κρατεῖ Ὀλύμπου φέγγεσι παρθενίας λαμπροῦ
Φερδινάνδος οὐρανοῦ τοῦ Γερμανοῦ κύδεσιν
εὐγενείας.
Ἀπόλλων ἥλιος ἐν ἄστροις, ὅτι φωτίζει,
Φερδινάνδος ἐν σκήπτροις, ὅτ' εὖ διάγει.
Ἀπόλλων ἐν Ἄιδου τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς
Φερδινάνδος ἐν βασιλείῳ,
Καὶ δύο τῆς θέμιδος ὀφθαλμοί.

Ἀπόλλων ἀνθεῖ ἐν διαδήμασι δάφνης,
Φερδινάνδος ἐν στέμμασι θριάμβων.
Ἀπόλλων αἰεὶ τὴν ὄψιν νέος,
Φερδινάνδος τὴν ἀβλάβειαν,
κᾶν ἐν κόσμῳ θάμβος.
Ἀπόλλων τὰ πρόσφορα τῇ νόσῳ φέρει τοῖς σώμασι,
Φερδινάνδος ταῖς ψυχαῖς τῶν περὶ θεὸν πάνυ νοσοῦντων.
Ἀπόλλων γλυκύτητι λύρας θέλγει πάντων τὰς καρδίας,
Φερδινάνδος λόγων τῶν ψυχὴν τε,
καὶ γλῶτταν τοῖς ἀσύχοις τε, καὶ ἀγλώττοις
λίθοις ἐμβαλλόντων.
Ἀπόλλων παλάμαις τὰς τοῦ οὐρανοῦ σφαίρας
συνάπτει,
Φερδινάνδος οὐρανοῦ, καὶ πολιτικοῦ κόσμου τροχοὺς
ἀσυμφώνως ἢ παρορμῶν, ἢ νεύμασιν
εἰς συμφωνίαν ἄγει.
Ἀπόλλων σοφίας ἀρχηγός,
Φερδινάνδος στρατιάς.
Ἀπόλλων τὰ εὐκαρπα τῆς σοφίας σπέρματα τοῖς ἀνθρωπίνοις
στήθεσι διανέμει,
Φερδινάνδος τὴν θεῖαν σοφίαν θεσπέσιος παραδείγματα ζωῆς,
καὶ ἀρετῆς ταῖς τῶν ἀνδρῶν
ψυχαῖς παρέχει.
Ἀπόλλων τῶν Ὀμήρων πνεῦμα,
Φερδινάνδος τῶν Ἀλκειδῶν ῥώμη.
Ἀπόλλων τοῖς Θεοῖς πολλοῦ
τίθεται,
Φερδινάνδος τοῖς βασιλεῦσιν.
Ἀπόλλων ἐπὶ τούτους διαβεβοημένος θεῖος ἐγένετο,
Φερδινάνδος ἀθάνατος, καὶ θεῖος, εἰ βούλεται
Φερδινάνδος γὰρ τῆς ἡμετέρας φύσεως οὕτω βασιλεύει
θαυμαζούσης ὅτι βασιλεύει.
Τὶς οὖν
Τὸν Φερδινάνδον τὸν Καίσαρα οὐ κηρύξει
ἀναβιοῦντα Ἀπόλλω
ὥσπερ κωφὸς ὁ μὴ ἐπαινῶν τὸν Ἡρακλέα,
οὕτω καὶ ὁ μὴ κηρύττων τὸν Φερδινάνδον

ἀναβιοῦντα Ἀπόλλω.
Ἄγε Ἑλληνικὴ Μοῦσα,
Τὸν Φερδινάνδον τὸν Καίσαρα
Οὗ δόξαν πᾶς ὁ κόσμος ἐν χορδαῖς τοῦ στόματος ἔχει,
ἔσχε,
καὶ τὸν δ' ἔχουσα τὴν ἀρετὴν ἔχεις,
ἥπερ ἅπαντα ὑπερβάλλει.

Γεώργιος Μουσάλος ὁ Κρῆς ἐποίει

Ег. 1

iam loquerentur, & apertis buccis reconditam iam à bis mille annis Aegyptiorum Sapientiam eruant. Ecce itaque meritò super encomiorum plaustra vetus humano genere applaudente triumphas, & omne Idioma Orbis terrarum suos ad Te nuncios mittit, vt Tuum ad sidera nomen exaltent.

Viuat FERDINANDVS III Cæſar,
Viuat Mercurius Trismegiftus rediuiuus,
 triplici Regno, nec non
 Imperio, Potentia, Religione
 Termaximus.

ALIVD ELOGIVM.

 $\Theta_{d'}^{\prime}$

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΓΚΛΗΜΙΟΝ

Е'в $\phi^2\pi^2$

Φ Ε Ρ Δ Ι Ν Α Ν Δ Ο Σ
Κ Α Ι Σ Α Ρ Ο ΤΡΙΤΟΣ

ΑΝΑΒΙΩΝ ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΗΡΥΤΤΕΤΑΙ .

[illegible]

ΦΕΡ.

[illegible]

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΤΣΑΛΟΣ Ο ΚΡΗΣ ΕΠΟΙΕΙ :

FPI-

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΤΑΤΟΝ

Φ Ε Ρ Δ Ι Ν Α Ν Δ Ο Ν

Τὸν Καίσαρ ὄντινα ἡ ἑλλάς αἰεὶ σφείτερον Βασιλείᾳ
καὶ Αὐτοκρατορίᾳ.

Γεωργίᾳ Μυζαίου τῷ Κρητῷ.

Σὺς λίγῃ δ' ὀξυλόγῳ ἑλλάνων μάλα περ ἐπαίνους,
Ὅς ἀνέστα σφῆν' Ἑλλὰς ἀγὼν σέ' θέλει.
Ἀλλ' ἄγε αἰνολύμῃ τέρμῳ τοῦαννίδα θεῶν σπον,
Συμπύχῃ δ' ὁπάσῃ σοὶ ὧ καλέσῃ μεγάλη.
Οὕτως εἰ τῆέ σεις, σὺ ἔργον ἐπ' ἀέθλιον ἔσται,
Ἀπ' ἄλλων δ' ἔστιμ' ἐν χροῖνι Αὐτονομίῃ.

Græci Elogij, in quo FERDINANDVS III. Cæsar, rediuuius Apollo prædicatur, interpretatio Latina.

Agedum persona Græca Cythara,
& olim, & modò in Regum laudibus canora,
chordas tuas pulsa elegantix melodiâ suauissimas;
tui ingenij vela non Æolo, sed Minervæ dicata
pande.

Laudum tributum, vt venerationis signum, repende rediuuiο Apollinai
FERDINANDO III. Cæsarum Cæsari,
quia Cæsarum Gloria;
quem si laudans canas, virtutem Solis Solem
& canis, & laudas.

Apollo amico Musarum stipatur choro;
FERDINANDVS Cæsar magnifico omnium virtutum choro,
qui inter se digladiantes ita refulgent, vt omnes
in admirationem rapiant.

Apollo in terris liber prudentiæ dicitur;
FERDINANDVS Cæsar in imperio providentiæ.
Apollo regnat in Olympo luminibus virginitatis conspicuo;
FERDINANDVS in Cælo Germaniæ gloriâ nobilitatis
illustrissimo.

Apollo inter sidera Sol, quia illuminat;
FERDINANDVS inter sceptrā, quia optimè regit.
Apollo in inferis sceleratos castigat;
FERDINANDVS in Imperio;
ambo Iustitiæ oculi.

Apol-